

Мандзюк Д. В.,*здобувачка вищої освіти**факультету економіки, менеджменту та права**Вінницького торговельно-економічного інституту**Державного торговельно-економічного університету**<https://orcid.org/0009-0000-4073-8446>***Бахновська І. П.,***кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права**Вінницького торговельно-економічного інституту**Державного торговельно-економічного університету**<https://orcid.org/0000-0002-9236-9424>*

УДК 347.952

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5666.2026.2.7>

ГАРАНТІЇ ПРАВ БОРЖНИКА У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Постановка проблеми. Ефективність виконавчого провадження як завершальної стадії судового захисту безпосередньо залежить від дотримання балансу між інтересами стягувача та належним забезпеченням прав боржника. Водночас, на практиці спостерігаються випадки механічного застосування заходів примусового виконання, що зумовлює ризики порушення принципів пропорційності та справедливості. Недостатня визначеність і не системність процесуальних гарантій боржника, а також неоднорідність правозастосовної практики обумовлюють необхідність їхньої системного наукового осмислення та вдосконалення з урахуванням стандартів Європейського суду з прав людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика гарантій прав боржника у виконавчому провадженні становить предмет інтенсивного наукового осмислення у вітчизняній правничій доктрині. Зокрема, у дослідженнях О. Б. Верба, А. В. Гайченко, М. В. Дєєв, А. Ковирєва, С. Я. Фурси, В. Б. Саксонов і Р. Р. Откидач.

Водночас, незважаючи на значний обсяг наукових досліджень, у вітчизняній правничій доктрині досі відсутній комплексний і системний підхід до визначення гарантій прав боржника та їхньої узгодження з основоположними принципами виконавчого провадження, що обумовлює необхідність подальшого розвитку теоретичних досліджень з метою вдосконалення правового регулювання.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні системи гарантій прав боржника у виконавчому провадженні: визначенні їхньої правової природи, змісту та класифікації, а також аналізі механізмів практичної реалізації.

Виклад основного матеріалу. Категорія гарантій прав боржника у виконавчому провадженні перебуває на перетині процесуального права, конституційних засад захисту особи та міжнародних стандартів справедливого судочинства. Питання про те, де проходить межа між ефективним примусовим виконанням рішення та недопустимим втручанням у майнову сферу особи, є одним із ключових дискусійних питань сучасної доктрини виконавчого процесу.

Гарантії прав боржника у виконавчому провадженні являють собою цілісну систему передбачених законодавством правових засобів, механізмів і процедур, спрямованих на забезпечення законності, обґрунтованості та правомірності застосування заходів примусового виконання рішень, недопущення свавільного втручання у сферу майнових та особистих прав боржника, запобігання їх непропорційному обмеженню, а також на ефективний захист від можливих зловживань з боку органів державної виконавчої служби чи приватних виконавців. Водночас ці гарантії покликані забезпечити реальну можливість боржника захищати свої права шляхом оскарження дій чи рішень виконавця, участі у виконавчих діях, отримання повної та своєчасної інформації про хід виконавчого провадження, а також сприяти підтриманню справедливого балансу між інтересами боржника, стягувача та держави в цілому [1].

Системоутворюючою гарантією прав боржника є правова природа виконавчого провадження як завершальної стадії судового процесу, яка передбачає, що примусове виконання рішень здійснюється виключно на підставах, у межах повноважень та у спосіб, визначений законом. Такий підхід безпосередньо впливає

зі змісту статті 1 Закону України «Про виконавче провадження» та формує обов'язок держави забезпечити не лише виконання рішення, але й дотримання прав усіх учасників відповідної процедури.

Водночас стаття 2 зазначеного Закону встановлює систему засад виконавчого провадження, серед яких особливе значення для гарантій прав боржника мають принципи верховенства права, співмірності заходів примусового виконання обсягу вимог за рішенням, справедливості, неупередженості, об'єктивності та забезпечення права на оскарження дій виконавця. Саме принцип співмірності виступає ключовим запобіжником надмірного втручання у майнову сферу боржника та передбачає, що застосовані заходи примусового виконання повинні відповідати розміру заборгованості та не створювати непропорційного обмеження прав особи [7].

З точки зору теорії процесуального права, принцип співмірності не є суто технічною нормою, він відображає глибшу ціннісну установку: держава, застосовуючи примус, зобов'язана діяти як розумний і обачний суб'єкт, здатний розрізняти ефективне виконання та свавільне обмеження. Таке розуміння відповідає доктрині «мінімального втручання», відомій у порівняльному процесуальному праві, й визначає межі дозволеної поведінки державного виконавця.

Процесуальною гарантією прав боржника виступає також обов'язок виконавця діяти добросовісно та неупереджено, вживати всіх передбачених законом заходів для належного виконання рішення та забезпечувати реалізацію процесуальних прав сторін виконавчого провадження. Зміст таких гарантій конкретизується у статті 18 Закону України «Про виконавче провадження», яка покладає на виконавця обов'язок надавати сторонам можливість ознайомлюватися з матеріалами провадження, розглядати їхні і заяви та клопотання у визначені строки, а також роз'яснювати їхні права та обов'язки [7].

Велике значення має також право боржника брати участь у виконавчому провадженні шляхом подання заяв, заперечень та скарг, що забезпечує реалізацію принципу процесуальної рівності сторін. Належна реалізація цього права забезпечує можливість боржника впливати на перебіг виконавчого провадження та запобігати порушенню його прав.

Участь боржника у провадженні не обмежується формальною можливістю подавати документи. У доктрині процесуального права вона розглядається як реалізація принципу

«*audi alteram partem*» - вислухати іншу сторону, - що є одним із наріжних каменів справедливого судочинства. Відповідно, гарантія участі боржника набуває не лише процесуального, а й конституційного виміру, оскільки пов'язана з правом на захист, закріпленим у статті 55 Конституції України.

Особливу групу гарантій становлять обмеження щодо порядку звернення стягнення на майно боржника. Законодавець встановлює, що звернення стягнення на майно полягає в арешті, вилученні та примусовій реалізації майна, при цьому стягнення насамперед звертається на кошти боржника. Одночасно закон прямо забороняє накладення арешту на кошти, розміщені на рахунках зі спеціальним режимом використання, а також на інші кошти, на які законом встановлено заборону звернення стягнення. Такі положення статті 48 Закону України «Про виконавче провадження» формують матеріально-правові гарантії мінімального майнового захисту боржника.

Додаткові гарантії встановлені щодо звернення стягнення на кошти юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Закон передбачає обов'язок фінансових установ повідомляти виконавця про цільове призначення рахунків та повертати постанови про арешт коштів без виконання у частині коштів, які не підлягають арешту, що передбачено статтею 52 Закону України «Про виконавче провадження». Такий механізм виступає важливим елементом захисту від неправомірного блокування господарської діяльності боржника [7].

Зазначений механізм розкриває ширшу закономірність: законодавець розмежовує «виконавчий» та «господарський» майновий масив боржника, захищаючи той, що необхідний для підтримання мінімальної економічної діяльності. Ця логіка відповідає концепції «захисного ядра» майнових прав, яка у порівняльному праві застосовується для обмеження надмірного виконавчого впливу на суб'єктів підприємницької діяльності.

Невід'ємною гарантією прав боржника є судовий контроль за діяльністю виконавців. Відповідно до статті 447 ЦПК України такий контроль здійснюється судом, який розглядав справу як суд першої інстанції, - що забезпечує боржнику доступний і послідовний механізм процесуального захисту від неправомірних рішень, дій або бездіяльності виконавця [12].

Практика Верховного Суду підтверджує, що судовий контроль є ключовою гаран-

тією прав боржника. У постанові Верховного Суду від 07 листопада 2022 року у справі № 450/4257/20 наголошено, що невиконання виконавцем обов'язку щодо належного розгляду заяв сторони виконавчого провадження свідчить про порушення принципів виконавчого провадження та може бути підставою для визнання відповідних дій неправомірними. Такий висновок підкреслює обов'язковість дотримання виконавцем процедурних гарантій учасників провадження [6].

Важливою для формування гарантій прав боржника є також постанова Великої Палати Верховного Суду від 31 серпня 2023 року у справі № 640/26320/20, у якій суд наголосив на необхідності забезпечення ефективного судового контролю за діяльністю органів примусового виконання як елементу права на справедливий суд [5].

Значущою є також правова позиція Великої Палати Верховного Суду, викладена у постанові від 14 травня 2025 року у справі № 2/1522/11652/11, де суд звернув увагу, що застосування заходів забезпечення виконання рішення не може мати безстрокового характеру та має відповідати меті виконавчого провадження, що прямо пов'язано із принципом пропорційності втручання у майнові права боржника [4].

Вагомим джерелом формування гарантій прав боржника є практика Європейського суду з прав людини. У справі «Горнсбі проти Греції» ЄСПЛ констатував, що право на справедливий суд, закріплене у статті 6 Конвенції, втрачало б будь-який практичний сенс, якби національна правова система допускала невиконання остаточних судових рішень. Водночас із цієї позиції невід'ємно випливає й зворотний обов'язок держави: саме виконання рішення має здійснюватися з неухильним дотриманням прав усіх учасників провадження -включно з боржником [9].

У справі «Фуклев проти України», ЄСПЛ наголосив, що стадія виконання рішення є невід'ємною частиною судового розгляду, а тому на неї поширюються всі гарантії справедливого судового розгляду [8].

Важливе значення для гарантій майнових прав боржника має також рішення ЄСПЛ у справі «Рисовський проти України», у якому суд підкреслив, що втручання держави у право власності має бути законним, переслідувати легітимну мету та бути пропорційним, що повністю узгоджується із принципом співмірності заходів примусового виконання [10].

У сучасній доктрині цивільного процесу гарантії прав боржника розглядаються крізь призму системного підходу, який передбачає їхній аналіз не як сукупності ізольованих правових механізмів, а як цілісної правової конструкції, спрямованої на забезпечення законності, правової визначеності та балансу інтересів сторін виконавчого провадження [11].

Зокрема, О. Б. Верба та А. В. Гайченко обґрунтовують, що гарантії прав учасників виконавчого провадження становлять комплекс взаємопов'язаних правових засобів, до яких належать процесуальні механізми контролю за діяльністю виконавців, процедури оскарження їхніх рішень, дій чи бездіяльності, а також інститут відповідальності, функціональним призначенням яких є забезпечення дотримання принципу законності під час здійснення примусового виконання рішень [1].

У свою чергу А. Ковирев обґрунтовано зазначає, що критерієм ефективності виконавчого провадження слід вважати не лише фактичне виконання судового рішення, але насамперед рівень забезпечення процесуальних прав його учасників, оскільки саме дотримання принципу верховенства права та відповідність виконавчих дій стандартам належної правової процедури, відомої у міжнародній доктрині, як «due process of law» визначають правомірність примусового виконання рішень [3].

Концепція «due process of law» у контексті виконавчого провадження охоплює щонайменше три виміри: процедурний (дотримання встановленого порядку вчинення виконавчих дій), змістовний (відповідність заходів принципу пропорційності) та інституційний (наявність ефективного механізму оскарження). Зазначені виміри є взаємопов'язаними: дефіцит у будь-якому з них підриває загальну ефективність системи гарантій і може стати підставою для звернення боржника до ЄСПЛ.

Особливої актуальності питання гарантій прав боржника набули в умовах правового режиму воєнного стану. Як слушно зауважує М. В. Деєв, трансформація економічних процесів та обмеження господарської діяльності об'єктивно зумовлюють необхідність підвищення ролі правових гарантій захисту майнових інтересів боржників, зокрема у частині запобігання непропорційному втручання у їхній майнову сферу, врахування обставин форс-мажорного характеру та забезпечення стабільності функціонування суб'єктів господарювання як елементу економічної безпеки держави [2].

Гарантії прав боржника у виконавчому провадженні утворюють узгоджену і внутрішньо збалансовану систему нормативних, процесуальних та матеріально-правових механізмів, покликаних забезпечити правомірність примусового виконання судових рішень без шкоди для прав і законних інтересів боржника. Змістовне наповнення цієї системи визначається через органічне поєднання національного законодавства, усталеної судової практики та конвенційних стандартів Європейського суду з прав людини.

Ключовим критерієм ефективності зазначеної системи є не лише досягнення формального результату у вигляді фактичного, повного і своєчасного виконання рішення, а й неухильне дотримання фундаментальних правових принципів, зокрема пропорційності втручання у майнову сферу боржника, процесуальної справедливості та правової визначеності. Це означає, що будь-які заходи примусового виконання повинні бути не тільки законними за формою, а й обґрунтованими за змістом, необхідними для досягнення мети виконання та такими, що не створюють надмірного тягаря для боржника. Саме крізь призму цих критеріїв здійснюється комплексна оцінка правомірності дій виконавця, зокрема щодо вибору та застосування заходів примусового виконання, їх відповідності обсягу зобов'язання, а також дотримання встановлених процедур. Водночас вони слугують орієнтиром для визначення адекватності й співмірності втручання у права боржника, ефективності засобів правового захисту та дієвості механізмів судового і позасудового контролю, що забезпечують можливість своєчасного реагування на порушення та відновлення порушених прав.

Системний характер гарантій прав боржника проявляється у їхній взаємодоповнюваності: процесуальні гарантії – право на участь у провадженні, оскарження дій виконавця, доступ до матеріалів справи – функціонально підкріплюються матеріально-правовими обме-

женнями щодо звернення стягнення на майно, а також організаційно-правовими механізмами контролю і відповідальності.

Водночас сучасні виклики, передусім умови воєнного стану, актуалізують нагальну потребу у подальшому розвитку цієї системи: посиленні стандартів пропорційності, забезпеченні гнучкості правозастосування та врахуванні реального економічного становища боржників. У цьому контексті стратегічним пріоритетом стає формування адаптивної моделі виконавчого провадження, здатної поєднати ефективність виконання судових рішень із недопущенням надмірного або невиправданого втручання у майнову сферу особи.

Висновки. Гарантії прав боржника у виконавчому провадженні є одним із ключових індикаторів якості правової системи в цілому, оскільки відображають рівень забезпечення принципів верховенства права, законності та справедливості у сфері примусового виконання рішень. Їхня належна, ефективна й послідовна реалізація свідчить про здатність держави не лише забезпечувати обов'язковість виконання судових рішень, а й водночас дотримуватися фундаментальних прав і свобод людини, уникаючи надмірного чи необґрунтованого втручання у сферу її майнових та особистих інтересів. У цьому контексті такі гарантії виступають важливим інструментом підтримання балансу між публічним інтересом, що полягає у своєчасному, повному та ефективному виконанні судових рішень, і приватним інтересом боржника у збереженні своєї майнової автономії, честі, гідності та правової визначеності. Саме така рівновага відповідає як конституційним засадам українського права, зокрема принципам верховенства права та недоторканності права власності, так і європейським стандартам захисту прав людини, сформованим у практиці міжнародних інституцій, і є необхідною умовою довіри суспільства до судової та виконавчої системи держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Верба О. Б., Гайченко А. В. Гарантії захисту прав осіб у виконавчому провадженні. Виконавчий процес: теорія і практика. Концепції вчених з удосконалення законодавства про виконавче провадження : монографія / за ред. С. Я. Фурси. Київ : Алерта, 2023. С. 80.
2. Деєв М. В. Щодо особливостей примусового виконавчого провадження в Україні сьогодні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4, ч. 1. С. 333–339.
3. Ковирев А. Виконавче провадження у правозахисній системі України. *Law. State. Technology*. 2024. № 3. С. 3–8.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 травня 2025 року у справі № 2/1522/11652/11. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/127605064> (дата звернення: 24.03.2026).

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 31 серпня 2023 року у справі № 640/26320/20. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C025619> (дата звернення: 24.03.2026).
6. Постанова Верховного Суду від 07 листопада 2022 року у справі № 450/4257/20. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=107556540&red=100003fb3f129be146a65eab15f3612e9487fd&d=5> (дата звернення: 24.03.2026).
7. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення: 24.03.2026).
8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Fuklev v. Ukraine» (заява № 71186/01) від 07 червня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_022#Text (дата звернення: 24.03.2026).
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Hornsby v. Greece» (заява № 18357/91) від 19 березня 1997 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/SO0548?ed=1997_03_19 (дата звернення: 24.03.2026).
10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Rysovsky v. Ukraine» (заява № 29979/04) від 20 жовтня 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854#Text (дата звернення: 24.03.2026).
11. Саксонов В. Б., Откидач Р. Р. Гарантії захисту прав боржника і стягувача у виконавчому провадженні: баланс інтересів сторін. Теорія і практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід : матеріали наук.-практ. семінару, присвяч. Дню Конституції України та Дню Української Державності (м. Дніпро, 03 лип. 2025 р.). Дніпро: ДДУВС, 2025. С. 85–88.
12. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 24.03.2026).

Мандзюк Д. В., Бахновська І. П. ГАРАНТІЇ ПРАВ БОРЖНИКА У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті здійснено комплексне теоретико-правове дослідження гарантій прав боржника у виконавчому провадженні як цілісної, структурно впорядкованої та багаторівневої системи правових засобів, що функціонують на перетині норм процесуального, конституційного та міжнародного права. Обґрунтовано, що гарантії прав боржника виступають не лише інструментом захисту від можливих зловживань з боку органів примусового виконання, а й необхідною умовою забезпечення легітимності виконавчого провадження як завершальної стадії судового процесу. Визначено, що їх зміст полягає у встановленні чітких меж допустимого втручання держави у майнову та особисту сферу боржника, запобіганні непропорційному обмеженню його прав і свобод, а також у створенні ефективних механізмів реалізації та захисту процесуальних прав учасників провадження. Акцентовано увагу на тому, що належний рівень гарантій прав боржника забезпечує досягнення балансу між приватними інтересами боржника, публічним інтересом держави у виконанні судових рішень та правами стягувача, що відповідає сучасним європейським стандартам справедливого судочинства.

Особливу увагу приділено аналізу принципів виконавчого провадження, зокрема верховенства права, співмірності заходів примусового виконання, справедливості, неупередженості та процесуальної рівності сторін. Обґрунтовано, що принцип співмірності виступає ключовим інструментом обмеження дискреційних повноважень виконавця та гарантією недопущення надмірного втручання у права боржника. Досліджено процесуальні гарантії, включаючи право боржника на участь у виконавчому провадженні, подання заяв, заперечень і скарг, доступ до матеріалів справи та отримання повної інформації про хід виконання рішення.

Окремо розглянуто особливості реалізації гарантій прав боржника в умовах воєнного стану та обґрунтовано необхідність удосконалення правового регулювання з урахуванням сучасних соціально-економічних викликів. Зроблено висновок, що ефективність виконавчого провадження визначається не лише фактичним виконанням судових рішень, а й рівнем забезпечення прав учасників провадження, що виступає важливим індикатором якості правової системи загалом.

Ключові слова: виконавче провадження, боржник, гарантії прав боржника, примусове виконання рішень, принцип пропорційності, судовий контроль, процесуальні гарантії, захист прав людини.

Mandziuk D. V., Bakhnovska I. P. GUARANTEES OF THE DEBTOR'S RIGHTS IN ENFORCEMENT PROCEEDINGS

The article provides a comprehensive theoretical and legal study of the guarantees of the debtor's rights in enforcement proceedings as an integral, structurally ordered and multi-level system of legal means functioning at the intersection of procedural, constitutional and international law. It is substantiated that the guarantees of the debtor's rights serve not only as an instrument of protection against possible abuses by enforcement authorities, but also as a necessary condition for ensuring the legitimacy of enforcement proceedings as the final stage of the judicial process. It is determined that their content consists in establishing clear limits of permissible state interference in the debtor's property and personal sphere, preventing disproportionate restriction of rights and freedoms, as well as creating effective mechanisms for the implementation and protection of procedural rights of the parties to the proceedings. It is emphasized that an adequate level of guarantees of the debtor's rights ensures a balance between the private interests of the debtor, the public interest of the state in the enforcement of court decisions, and the rights of the creditor, which corresponds to modern European standards of fair trial.

Particular attention is paid to the analysis of the principles of enforcement proceedings, in particular the rule of law, proportionality of enforcement measures, fairness, impartiality and procedural equality of the parties. It is substantiated that the principle of proportionality acts as a key instrument for limiting the discretionary powers of the enforcement officer and as a guarantee against excessive interference with the debtor's rights. Procedural guarantees are examined, including the debtor's right to participate in enforcement proceedings, to submit applications, objections and complaints, to access case materials, and to receive complete information about the course of enforcement.

Special attention is given to the peculiarities of the implementation of guarantees of the debtor's rights under martial law, and the necessity of improving legal regulation in view of current socio-economic challenges is substantiated. It is concluded that the effectiveness of enforcement proceedings is determined not only by the actual execution of court decisions, but also by the level of protection of the rights of the participants in the proceedings, which serves as an important indicator of the quality of the legal system as a whole.

Key words: enforcement proceedings, debtor, guarantees of debtor's rights, compulsory enforcement of decisions, principle of proportionality, judicial control, procedural guarantees, human rights protection.

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)